

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 5

ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРА ХІХ СТОЛІТТЯ

- Тема 19. Духовні пошуки європейського мистецтва ХІХ ст.
Романтизм та реалізм як концепції світомоделі епохи. 6
- Тема 20. Імпресіонізм у живописі кінця ХІХ століття.
Декаданс як напрямок в історії культури і мистецтва.
Постімпресіонізм. Символізм. “Світ мистецтва”. 46
- Тема 21. Модерн – мистецтво на межі ХІХ – ХХ ст. 87

РОЗДІЛ 6

МИСТЕЦТВО ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

- Тема 22. Модернізм як специфічний культурний феномен.
Авангардні течії в мистецтві. 112
- Тема 23. Провідні тенденції образотворчого мистецтва
в культурі постмодернізму. 144

ГЛОСАРІЙ 166

ТЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ 176

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА 177

РОЗДІЛ 5

**ЄВРОПЕЙСЬКА
КУЛЬТУРА
XIX СТОЛІТТЯ**

ТЕМА 19.
ДУХОВНІ ПОШУКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
МИСТЕЦТВА ХІХ СТ.
РОМАНТИЗМ ТА РЕАЛІЗМ ЯК КОНЦЕПЦІЇ
СВІТОМОДЕЛІ ЕПОХИ

1. Особливості перебігу культурних процесів у першій половині ХІХ ст. : розвиток науки і техніки та їх вплив на формування специфіки європейської культури.
2. Новий класицизм (неокласицизм) на межі ХVІІІ-ХІХ ст. Творчість художника Жака-Луї Давіда, скульпторів Антоніо Канова і Бертеля Торвальдсена.
3. Романтична концепція людини і світу: бунтівний характер світогляду; теорія генія; естетизація минулого; ствердження концепції двосвітності; феномен творців національного міфу.
4. Творчість представників романтизму. Франциско Гойя, Теодор Жеріко, Ежен Делакруа.
5. Реалізм як світовідчуття і як напрямок у мистецтві: реалізм як результат аналітичного критичного мислення; соціальний роман як вираження ідей “відображення життя у формах самого життя”.
6. Реалізм у французькому живописі (Гюстав Курбе, Оноре Дом’є).
7. Реалізм у творчості художників “Товариства пересувних виставок”.

XIX ст. стало часом бурхливого розвитку світової культури. Цей розвиток торкнувся всіх боків життя суспільства і позначився на еволюції як матеріальної, так і духовної культури людства. Промислова революція, яка у XVIII ст. розпочалася у Великобританії та в окремих країнах Європи, набуває все більшої сили та розмаху й сягає далеко за межі західноєвропейських країн. Паровий двигун, сконструйований Джеймсом Ваттом, стає універсальною машиною, від якої живляться як засоби транспорту, так і механізми великих і малих підприємств, вугільних і залізних копалень, яких надалі все більше потребує зростаюча промисловість. Поступово знаходиться застосування і електрострум. Промислова революція неминуче тягне за собою зрушення в суспільному житті. Зростає соціальне розшарування, що надалі набуває все більшого розмаху в передових країнах світу. Але тепер людство розподіляється не за рівнем шляхетності походження, а за єдиною ознакою – за кількістю майна і грошей. Упродовж століття збільшується клас пролетаріату, людей, які не мають власності й змушені за будь-яких умов найматися на роботу, щоб уникнути голодної смерті. Привид революції блукає в цей час по всіх країнах світу, не минаючи й високорозвинених, і тих, які опинилися на периферії світових економічних процесів.

На початку XIX ст. відбуваються важливі зміни в освітній галузі. Передусім слід згадати про реформу вищої університетської освіти, запроваджену спочатку в Німеччині В. Гумбольдтом і швидко поширену в більшості країн Європи. Відтепер університети мали уособлювати все найкраще не тільки в освітній, але й науковій сфері. Активно створюються університетські наукові школи. Зростаюча економічна й політична інтеграція світу сприяє процесам культурного обміну між різними народами. Це стимулює збагачення й прискорює подальшу еволюцію кожної окремої національної культури й світової культури загалом. У ній з'являються універсальні явища, які поширюються світом і стають надбанням культури різних народів, не втрачаючи, однак, на національному ґрунті своїх неповторних рис. Такими універсальними явищами слід вважати романтизм, реалізм, натуралізм, імпресіонізм та різноманітні декадентські течії в культурному процесі.

Всебічна модернізація життя, висхідний технічний, економічний та соціально-політичний розвиток європейських країн сприяв поширенню ідеї суспільного прогресу, утвердженню оптимістичного світогляду. Пріоритет західної, європейської культури не підлягав сумніву. Філософи й історики першої половини XIX ст.

прагнули з'ясувати закономірності різних періодів світової історії, намагалися перекинути місток між минулим, сучасним і майбутнім, використати так звані об'єктивні закони історії для розбудови нового, “досконалого” суспільства.

Світоглядні уявлення європейської людини цієї доби формувалися під безпосереднім впливом принципу історизму, інтерес до історичних наук у першій половині століття надзвичайно зріс. Справді, коли впродовж життя одного покоління людей руйнуються монархії, виникають нові держави, повністю перекроюється політична мапа Європи, докорінно змінюється життя народів, люди на власному досвіді переконуються в тому, що суспільство безперервно розвивається. Чому виникають соціальні катаклізми? Чи очікують людство нові потрясіння, коли їх чекати? На всі ці запитання шукали відповідь у працях істориків. Загальне захоплення історією було характерним для XIX ст., як і захоплення філософією для XVIII ст. або природничими науками для XVII ст. Майже в усіх європейських країнах створювалися історичні товариства, засновувалися музеї, почали видаватися історичні журнали, формувалися національні школи істориків.

XIX ст. відзначено постійним протистоянням творчої особистості і суспільства. Найгостріші проблеми ставляться насамперед у літературі, саме вона виявляється тією “кафедрою”, з якої виголошуються “болючі питання сучасності”, недарма цей вік називають “століттям літератури”. Саме література в першу чергу дає оцінку і вносить “вирок” сучасному суспільству, зображує людську особистість у складному взаємозв'язку зі світом, прагне визначити місце людини в суспільно-соціальному житті, так само як і значення і місце творчості в ній.

У XIX ст. завершувався процес формування наукового світогляду європейської людини, розпочатий у попередні століття. На ґрунті наукового світогляду створювалася нова культура, де експериментальна наука поступово захопила домінуючі позиції. Це виявилось вже на початку століття, коли наука остаточно посіла належне місце серед предметів викладання і стала незалежною від релігії та філософії. Для розв'язання техніко-економічних завдань вимагався новий, дослідний підхід до явищ природи. Накопиченню природничих знань сприяли розвиток міжнародної торгівлі, дослідження й освоєння нових географічних регіонів.

У культурному житті XIX ст. можна простежити два взаємопов'язаних процеси – розвиток національних культур і виникнення культурних феноменів, які мали інтегруюче регіональне, а іноді – світове значення, як, скажімо, філософія Гегеля. Розвиток національних культур був зумовлений зміцненням національних держав. Зростання міжнародного культурного обміну відбувалось завдяки стрімкому

розвиткові світових економічних контактів, удосконаленню засобів комунікації. Саме в ХІХ ст. скликалися перші міжнародні конгреси, відкривалися перші міжнародні виставки, розширювалася кількість перекладних видань, зростала кількість людей, які вивчали іноземні мови. Література та мистецтво Європи проникають у країни Азії й Африки, поширюється й зворотний культурний вплив.

Розвиток культури в Європі ХІХ ст. був пов'язаний із протиборством та послідовною зміною трьох художніх напрямів: **класицизму**, **романтизму**, **реалізму**. Протягом досить короткого відтинку часу класицизм змінився романтизмом, а романтизм реалізмом.

Жак-Луї Давід (1748–1825) є найвидатнішим представником французького класицизму в живописі на межі ХVІІІ і ХІХ ст. (“Клятва Гораційів”, “Лікар А. Леруа”, “Смерть Марата”, “Сабінянки, які зупиняють битву між римлянами і сабінянами”), а водночас **Ежен Делакруа** (1798–1863) починає руйнувати принципи класицизму й утверджує романтизм як вияв революційного пафосу, як підтримку боротьби французького народу проти монархізму. Спроби поєднати романтизм із реалізмом помітні вже в творчості видатного іспанського живописця **Франсіско Гойї** (1746–1828).

На межі ХVІІІ та ХІХ ст. в європейській культурі склався новий вид класицизму, який відрізнявся за змістом та ідейною спрямованістю від класицизму ХVІІІ ст. Його часто називали **неокласицизмом** (нео – грец. neos – новий і лат. classicus – взірцевий). Отже, на початку ХІХ ст., в епоху наполеонівської імперії класицизм еволюціонує в неокласицизм або ампір (в архітектурі).

Ампір (фр. empire – імперія, від лат. imperium – влада) – стильовий напрям в архітектурі й мистецтві Франції першої третини ХІХ ст., що набув особливого розвитку в добу імперії Наполеона I Бонапарта й став завершальним етапом стилю класицизм.

Мистецтво класицизму доби буржуазних революцій (мистецтво ампіру) було вже виразно раціоналістичним. Воно передбачало існування чітких критеріїв величного та низького, прекрасного й потворного. У творчості класицистів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. переважали сюжети, які втілювали ідею про необхідність підкорення приватних індивідуальних інтересів окремих осіб інтересам держави, суспільства, політичного або релігійного руху.

Ампір (неокласицизм) завершив еволюцію класицизму і демонстрував торжество державної могутності. Ампір увібрав в себе давньоєгипетські мотиви (геометризм єгипетського орнаменту, стилізовані сфінкси), мотиви розписів Помпей,

етруських ваз, які використовувалися в інтер'єрах палаців. Архітектуру відрізняють масивні портики з колонами доричного (іноді тосканського) ордера, військова емблематика (орли, лаврові вінки, військові обладунки). У цей період зводяться меморіальні споруди (тріумфальні арки, меморіальні колони).

Якщо розглядати еволюцію живопису у Франції від класицизму до ампіру як єдину лінію, то виявляється, що якщо класицизм прославляв пишність палацового життя французьких королів, то ампір – військові подвиги Наполеона і смаки буржуазії. Цілям прославлення успіхів держави служила меморіальна архітектура (тріумфальні арки, пам'ятні колони), що повторювала давньоримські зразки.

У **французькому живописі** представниками ампіру є Ж.Л. Давід, А. Анпіані, Ф. Жерар, А.Л. Жироде, а в скульптурі – А. Канова. Ампір вплинув на стилістику пізнього класицизму в інших європейських країнах – Австрії (пропілеї палацу Гофбург у м. Відні 1818–1824 рр., архітектор П. Нобілі, Л. Каньйола), Великої Британії (лондонські церкви першої третини XIX ст. архітекторів Р. Смерка, Дж. Стоуна, В. Інвуда), Пруссії (творчість архітектора К. Ф. Шинкеля), Італії (Форум Бонапарта в Мілані, 1806 р., не завершено), Бельгії, Данії, США, Росії.

Загальноновизнаним лідером серед художників був **Жак-Луї Давід** – самий послідовний представник неокласицизму. Свою художню освіту він почав в майстерні Вьєнна, з 1766 р. вчився в Королівській Академії живопису і скульптури. У його творчості античні традиції, раціоналізм, властиві класицизму, органічно злилися з політичними реаліями, що дозволяє говорити про революційний характер творчості Давіда. У 1784 р. Давід пише **“Клятву Гораціїв”** (Лувр), яка стала першим реальним тріумфом Давіда і яка, без сумніву, була одним з провісників Революції. У **“Клятві Гораціїв”** Давід запозичує сюжет з античної історії, для того щоб втілити передові ідеї свого часу, а саме: ідею патріотизму, ідею громадянськості. Ця картина з її заклик до боротьби, до здійснення громадянського подвигу – один з яскравих проявів революційного класицизму з усіма його стилістичними особливостями. Загальновідома його картина **“Смерть Марата”** в історії живопису стала кроком до реалізму. Трагізм сюжету, простота і лаконізм композиції, стриманість кольору і скульптурність – риси класицизму – роблять цю картину справжнім пам'ятником героям революції.

Коли влада у Франції перейшла до Наполеона, Давід став привілейованим живописцем імператора. У період правління Наполеона Давід написав декілька парадних портретів імператора. Пише картини на сюжети, пов'язані з життям Бонапарта (**“Портрет Бонапарта на перевалі Сен-Бернар”**, **“Коронація Наполеона”**

Ж.Л. Давід. Клятва Гораціїв

і т. д.), але продовжує писати картини на античні сюжети. Після розгрому наполеонівських армій і повернення на трон династії Бурбонів Давід був вигнаний з Франції. Навіть після смерті його не дозволили його поховати на батьківщині. Помер він в Бельгії, куди змушений був емігрувати. Класицизм, який трансформувався в академізм, тобто напрям, офіційно визнаний академіями мистецтв, проіснував усе ХІХ ст., але залишився на узбіччі магістральних шляхів розвитку образотворчого мистецтва.

Характерні риси творчості Жака-Луї Давіда:

- опора на античність – запозичує класичні форми та мотиви (переважно із скульптур), щоб показати почуття гідності, яке втілювалося древніми римлянами;
- прагнення до бездоганності та захоплення політичними ідеями Французької революції призвело до жорсткого обмеження на вираження почуттів;
- картини, на його думку, мають виховувати у глядача високі моральні якості та громадянські чесноти;
- піднесений задум;
- сценічна урочистість образів;
- майже скульптурна рельєфність, що переважає над колористичним началом;